

Ганна Шустіна,
мистецтвознавець

НОВЕ ЖИТТЯ КНИГ КУНШТОВИХ

Оглядаючи праці, присвячені формуванню Лаврської іконописної школи періоду українського бароко, можна дійти висновку, що вплив західноєвропейських гравюр у її становленні відмічали усі дослідники [1].

Щодо самих мистецьких книг, чи то «книг кунштових» [нім. kunst – мистецтво], як вони називаються у реєстрі 1787 року [2], що мали відношення до діяльності Лаврської малярні, то було помічено, що частина з них, на які посилаються дореволюційні дослідники [3], а також частина видань із реєстру (книг) Антонія Тарасевича випали з наукового обігу. Деякі згадуються як втрачені [4], інші взагалі сучасними дослідниками не згадуються. Це могло статися внаслідок розподілу збірки мистецьких видань у процесі реорганізації Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (Всеукраїнської Національної бібліотеки (далі – ВНБ)).

В. Вернадський, стурбований можливістю втрати фондів бібліотеки Києво-Печерської лаври, оглядаючи її, звернув увагу не лише на стародруки, а й на цінну колекцію гравюр і рукописів, які доцільно було б передати до Національної бібліотеки [5; 70]. Міські церковні книгозбірні, в міру закриття релігійних установ у 1925–1935 роках, було об'єднано у єдиний Богословський відділ. Поміж них була й бібліотека Києво-Печерської лаври [5; 73].

У систематичному каталозі бібліотеки Києво-Печерської лаври (1912 р., т. 2) [6] зга-

Іл. 1. І. Крістіан Леопольд. Недремне око.

Іл. 2. Корнеліус Галле. SOLIUM GLORIAE.

Іл. 3. Корнеліус Галле. VIA, VERITAS.

дується збірка альбомів гравюр та лицьових Біблій загальною кількістю 120 одиниць. Ці видання відносяться до періоду 1615–1910 років. Згадану збірку разом з іншими книгами було передано до відділу історичних колекцій ВНБ. Згодом 48 альбомів збірки, переважно учнівські малюнки, було передано до відділу естампів, як тематично більш відповідного, де їх вивчав Д. Степовик [7], а ще пізніше – Інституту рукопису, де вони нині й зберігаються. Саме там їх досліджував П. Жолтовський, який створив каталог цієї збірки [8]. Припущення, що решта збірки може зберігатися у відділі історичних колекцій підтвердилось. Частину віднайдених там альбомів за часом видання, змістом та рукописними написами можна однозначно ідентифікувати як книги, що мали відношення до Лаврської іконописної майярні. Серед них виявлено також книги, що залишив по собі Антоній Тарасевич.

Один альбом, з віднайдених видань (XIX-66), згадує П. Попов у своїх матеріалах до словника українських граверів та додатку до нього, виданих у 1926 і 1927 рр. [9]. Автор міг їх досліджувати ще до передачі збірки до ВНБ чи у Богословському відділі ВНБ.

Збірка віднайдених і досліджених «книг кунштових», що належала бібліотеці Києво-Печерської лаври, включає значну кількість зшитків гравюр на біблійні теми, лицьові Біблії, зокрема Біблію Піскатора, видання 1674 року, у двох томах (Старий і Новий Заповіт), Біблію Краусена 1702 і 1705 року, Біблію Вейгеля, альбом гравюр із зображенням вітарів римських храмів, книг з архітектури й перспективи, навчальний альбом з малювання Прейслера (іл. 1), портретні зображення, відбитки друкарні Києво-Печерської лаври, альбом планів розписів Великої Церкви Печерської, виконані 1905 року, альбом вклеєних гравюр і учнівських малюнків та ін. Скорописні написи в книжках, засвідчують ким і коли вони подаровані і де зберігалися.

Віднайдена збірка також містить певну текстову інформацію про діяльність майярні.

Іл. 4. Корнеліус Галле. Вірного Авраама жертвоприношення.

Таку, наприклад, як реєстр книг, які було взято з бібліотеки в малярню, чи опис, яким мусить бути престол Великої Церкви Печерської. Біблія Вейгеля, видана у Нюрнберзі 1712 року, на першій сторінці містить напис про те, що її куплено за значні кошти для потреб малярні. Що керівництво Лаври централізовано закуповувало книжки в католицьких монастирях Європи свідчать також архівні документи [10].

При порівнянні книг і збірок гравюр з альбомами учнівських малюнків можна зробити висновок, що, попри те, що більшість авторів вказують на значний вплив лицьової Біблії Піскатора на формування української мистецької школи XVIII ст. та незаперечний факт використання її гравюр у розписах Києво-Печерської лаври [11], у збережених до сьогодні зшитках учнівських малюнків Лаврської малярні перемальовки з неї зустрічаються у значно меншому обсязі, ніж, наприклад, перемальовки з

віднайдених гравюр К. Галле чи Й.Ф. Леопольда та І.К. Леопольда.

Розглянемо лише частину книг і зшитків гравюр, перемальовки з яких найчастіше зустрічаються в альбомах учнівських малюнків Лаврської малярні.

Альбом гравюр на біблійні теми, виданий 1633 року [12]. Переважна більшість гравюр виконана граверами з родини Галле. Здебільшого це – Корнеліус Галле, є роботи Теодоруса та Іоанна Галле. Зустрічаються також підписи: І. Батіста Барбе, Ієронімуса Віркс, Сімона де Пас, Ф. де Вітта, Л. Фостермана. На гравюрах альбому репрезентовано твори таких живописців і рисувальників, як Пітер Пауль Рубенс, Давид Тенірс, Тиціан, Антоніо Корреджіо, Антоніс ван Дейк, Сегерс та інших. Частина гравюр є авторськими роботами Корнеліуса Галле. Деякі гравюри містять розгорнуті написи, що пояснюють зображені на них події.

Перемальовки більшості гравюр альбому зустрічаються серед учнівських малюнків, зокрема в альбомах № 1, 10, 14, 18, 22, 29 [13]. Перемальовки датовані 1746, 1749, 1754 роками. На частині гравюр збереглась розмітка на квадрати для копіювання. Парні гравюри К. Галле із зображенням Богородиці «SOLIUM GLORIAE DEI» (Престол, слава Божа. – Ш.Г.), за твором Н. Пітау, на арк. 26 (іл. 2), яку використано в учнівському альбомі для демонстрації послідовності виконання малюнка в техніці гризайль, та гравюри «VIA, VERITAS, ET VITA» (Шлях, істина й життя. – Ш.Г.), арк. 25 (іл. 3), на якій представлено Ісуса-юнака, часто зустрічаються поміж учнівських малюнків. Є також учнівські перемальовки з пейзажних композицій на євангельські теми з гравюр Галле, що на аркушах 84 (іл. 4) і 85.

Іл. 7. І. Георг Мерц. Св. Катерина.

Іл. 8. І. Георг Мерц. Ангел.

писано І. Крістіаном Леопольдом та Й. Фрідріхом Леопольдом. Частина гравюр, імовірно, вклеєно пізніше. На згаданих гравюрах міститься напис: Aug.Vind. (тобто – Augusta Vindelicorum – тепер місто Аугсбург. – Ш.Г.). Гравюри містять також поетичні написи, що пояснюють зміст зображення. Іноді вказується джерело звідки запозичено текст. Зокрема, альбом містить дві гравюри «Недремне Око» І. Крістіана Леопольда на арк. 14 (іл. 6) та Й. Фрідріха Леопольда на арк. 15, під якими є написи, що розкривають зміст зображень.

Перемальовки з гравюр цього альбому, зокрема зображення «S. ANGELUS CUSTOS.» (Ангел Охоронець. – Ш.Г.) на арк. 22 (іл. 7) та Богородиці на аркушах 5 і 10 містяться в альбомах № 14, 10 та інших [12].

Альбом гравюр без вихідного аркуша [16]. Зшиток містить гравюри з підписами трьох гравєрів: І. Крістіана Леопольда, І. Фрідріха Леопольда, І. Георга Мерца та напис: Aug.Vind. (тобто – Аугсбург). На гравюрах є поетичні написи, що пояс-

Іл. 9. І.К. Леопольд. Ангел Охоронець.

Іл. 10. Титульний аркуш до гравюр різних тварин, виданих Н.І. Віскером 1641 року.

нують їхній зміст.

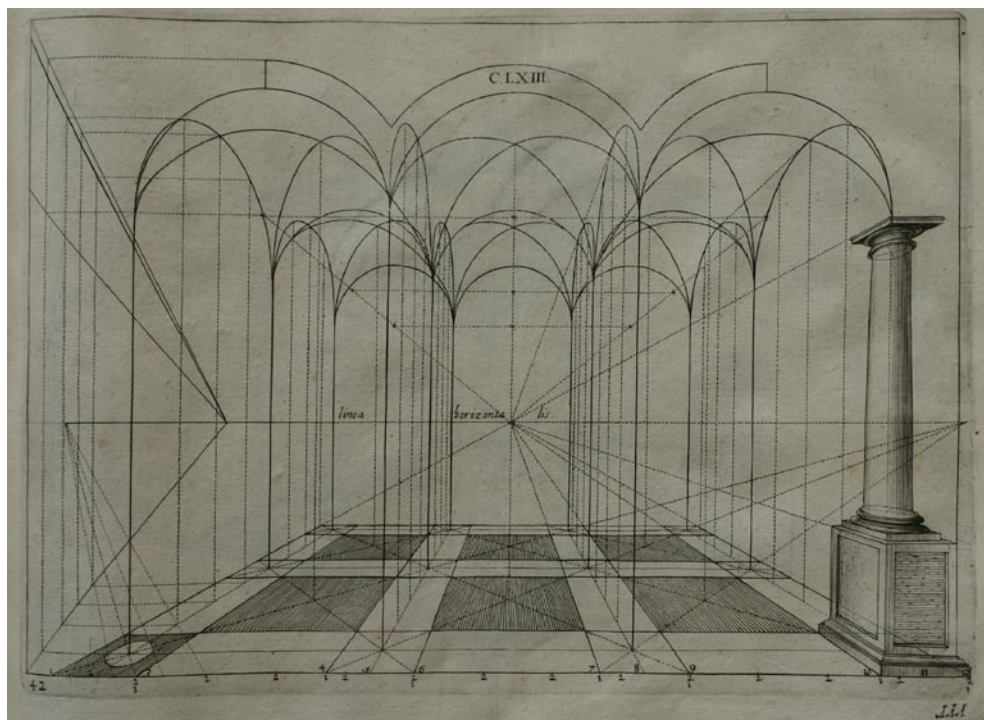
З гравюр Георга Мерца особливо цікаві дві гравюри «S. CATHARINA. Vigo et Martyra» (Свята Катерина. Слава, але мучеництво. – Ш. Г.) на аркуші 2 (іл. 8) та «S. BARBARA. Vigo et Martyra» (Свята Варвара. Слава але мучеництво. – Ш.Г.) на аркуші 3. Під зображенням святих мучениць зображено сцени їх страти. Перемальовка з гравюри «S. CATHARINA» міститься в альбомі № 14 [13] на аркушах 16 (звор. бік), 17-й – підписаний «1753 года Грицко Рисоваль».

Зображення ангелів з іншої серії, з семи гравюр, цього гравера на тему хресного шляху Ісуса Христа (іл. 9) могли бути першоджерелом для розписів у віконних прорізах центральної апсиди Троїцької Надбрамної церкви. Перемальовки з цих гравюр, у повному обсязі, є в альбомі № 14 Грицька Маляренка [13, 17]. Згаданий учнівський альбом № 14 містить також перемальовки з інших гравюр цього зшитка.

Свідченням активного використання віднайдені збірки у діяльності малярні є також напис коричневим чорнилом, зроблений на форзаці в кінці книги Біблійні історії в образах із мідьоритами Іоанна Ульріха Краусена, виданій в Аугсбургу 1705 року [18]. Напис присвячено розробці оздоблення престолу Великої Церкви Печерської. В ньому йдеться про те, що у Святій Великій Церкві печерській має бути сріблосолочений Божественний Престол, далі йде детальний перелік усіх сцен та їх розташування на престолі [19].

На жаль, у цитованому описі не зазначено, про який саме престол йдеться. Успенський собор мав дванадцять вівтарів і майже в усіх вівтарях престолу були оправлені сріблом чи мідною бляхою. Головний престол мав оздоблення срібне з позолотою, отже, можна припустити, що мова йде саме про нього.

Серед архівних справ Києво-Печерської лаври є справа про оздоблення святого престолу Великої лаврської церкви, що відноситься до 1751 року. Вона містить контракт, під-

Іл. 11. Таблиця із посібника з перспективи.

писаний киевоподільським міщанином Михайлом Юревичем, срібних справ майстром, про те, що він зобов'язується майстерно зробити навколо і зверху великого святого престолу срібне й позолочене оздоблення, відповідно до абрисів, які йому будуть дані від Його Високопреподобія отця Архимандрита та Соборними отцями. Контракт власноручно підписано майстром [20].

Тобто, судячи з умов контракту, можна припустити, що теологічна концепція та відповідні композиційні схеми престолу розроблялися за участю богословів у стінах Лаври, і перед нами – свідчення цих студій. Цілком імовірно, що саме гравюри цієї книги використовувались при розробці композицій оздоблення. Проте інших прямих свідчень, крім згаданого напису, щодо використання гравюр альбому в процесі розробки композицій для оздоблення престолу не виявлено. При порівнянні композицій збережених фрагментів оздоблення з гравюрами прямих наслідувань не виявлено [21].

З книг, які залишив по собі Антоній Тарасевич, що позначені окремим написом, віднайдено: фоліант із перспективи та архітектури; книгу із зображенням домашніх тварин, птахів, побутових композицій, батальних сцен, проекти парків, зображення кораблів; книгу родоводу князів та імператорів австрійських, яку П. Жолтовський згадує як втрачену [8; 9].

Книга родоводу князів та імператорів австрійських із гравюрами Вольфганга Кіліано, видана в Аугсбурзі 1623 року [22] (іл. 10, 11).

На форзаці є напис чорним чорнилом, що розкриває зміст книги, та зазначено, що книга є власністю отця Антонія Тарасовича, намісника печерського, і якщо хтось зважиться її без благословення взяти чи у себе приховати, той підлягає вічному Божому неблагословенню та анафемі [23]. Деякі сторінки книги підклеєно фрагментами учнівських малюнків, виконаних

Іл. 12. Титульний аркуш книги родоводу.

чорною аквареллю. На сторінках книги є сліди учнівських спроб копіювання написів.

Портрети, перемальовані з цієї книги, зустрічаються в значній кількості зшитків учнівських робіт. Наприклад, у зшитку № 5 [13] малюнки всіх 75 аркушів є копіями портретів з цієї книги, альбом № 22 та інші [13] також містять значну кількість перемальовок з цих портретів.

Чотири книги в одному альбомі: книга з геометрії; книга з перспективи, датована 1615 роком; книга архітектурних ордерів, видана в Амстердамі 1620 року; фортифікація чи архітектура воїнська наступальна й оборонна, 1615 рік [24].

На форзаці є напис про зміст альбому та приналежність його Антонію Тарасевичу. Книга, власне, є збіркою докладних вправ із перспективи на схемах, геометричних фігурах, окремих архітектурних елементах

(як, наприклад, сходи, колони), а також архітектурних ансамблях, а саме: інтер'єр (іл. 12), екстер'єр, фасад, площа, фонтан тощо. На останньому аркуші міститься учнівський малюнок фасаду церкви, виконаний коричневим чорнилом.

У зшитку учнівських робіт № 1 [13], міститься студія з перспективи, що, можливо, є спробою застосувати на практиці набуті знання. Стилістично малюнок схожий на гравюри цієї книги, він навіть містить масштабну чоловічу постать, подібну до тих, що подані у ній.

Альбом, в якому зібрано серії гравюр різних тварин чотириногих, коней, міські й сільські ландшафти, руїни, зображення батальних сцен, побутові сцени, архітектурні ансамблі, зображення кораблів [25].

На першому титулі є напис, який свід-

Іл. 13. Гравюра із посібника з малювання.

Києво-Печерської лаври [29] міститься серія зображень, першоджерелом яких були гравюри Біблії Вейгеля, аркуші 98, 101–104, що підтверджує активне використання згаданих альбомів.

Професор протоієрей Федір Титов у своїй праці «Типография Киево-Печерской Лавры...» зазначає, що джерелом, з якого печерські гравери, а також рисувальники, що готували для них рисунки, брали свої оригінали, особливо в другій половині та в кінці XVII ст., слугували також іноземні, переважно латино-німецькі ілюстровані видання. Автор заважає, що за його спостереженням, крім голландської Біблії відомого видавця Піскатора, печерські гравери і рисувальники зверталися переважно до аугсбургських видань Хр. Вейгеля [30; 480, 494, 495].

У статті представлено побіжний огляд окремих альбомів з віднайденної збірки. Детальний огляд буде подано у каталозі, робота над яким ще триває. Поки що розглянуто частину матеріалів, котра стосується діяльності Лаврської іконописної малярні у XVIII ст. Проте навіть побіжний огляд цієї колекції дає уявлення про той обшир культурного простору, в якому діяла й розвивалась Лаврська іконописна малярня, адже вона несе інформацію про персоналії, пов'язані з її діяльністю, про обізнаність її членів з західноєвропейськими мистецькими тенденціями, смаки майстрів і учнів, систему навчання, окремі роботи, що виконувались в малярні. Віднайдення і повернення в науковий обіг згаданої збірки дозволить уточнити та детальніше вивчити навчальну базу Лаврської іконописної майстерні, стилістичні впливи, яким могли піддаватись учні, а також першоджерела деяких мотивів, сюжетів, а також запозичень, наслідувань, репрезентованих у розписах та іконопису згаданого періоду, принаймні, у межах діяльності однієї малярні.

1. Кузьмин Е. М. Несколько словъ о южно-рускомъ искусстве и о задачахъ его изслѣдованія // Киевская Старина. – 1900. – Т. LXXI, – Ноябрь. – С. 326–332. – С. 331. У дослідженні українського мистецтва автор зазначає, що цікавою особливістю місцевої іконографії є дивовижна суміш візантійських, західних та суто місцевих рис; Петров Н. И. Южнорусские иконы // Искусство в Южной России. Живопись, графика, художественная печать. – 1913. – № 11–12. – С. 459–505; Істомін М. П. у доповіді на XI Археологічному з'їзді в Києві «Фрески 17–18 века...» 1899 року (Кузьмин Е. XI Археологический съезд в Кіеве // Искусство и художественная промышленность. – 1899. – № 10. – С. 293–310).

З цією думкою погоджуються і сучасні дослідники: Міляєва Л. С. (Києво-Могилянська академія й україно-сербські художні зв'язки оль Києво-Могилянської академії в культурному єднанні слов'янських народів: Зб. науков. праць / Під ред. В.М. Русанівського – К.: Наук. думка, 1988. – С. 113–120) зазначає, що особливості українського бароко, репрезентовані київською школою, не лише зближали його з західноєвропейським мистецтвом, що робило його «сучасним», а й ґрунтувалися на художній культурі 17 ст.; Міляєва Л.С. Переддень бароко истецтвознавство України. – Вип.1. – К.: Спалах, 2000. – С. 27–48. Дослідниця відзначає, що «стилістичний злам» у малярстві Придніпров'я відбувався за часів Петра Могили, коли взірцями для навчання стали іноземні гравюри; Уманцев Ф. С. Троїцька надбрамна церква. – К.: Мистецтво, 1970. – С. 218. Автор пише, що звернення українських митців до західних джерел «здійснювалось лише в тій мірі, в якій збагачувало національні традиції та співпадало з ними»; Фоменко В. Н. у праці «Григорій Левицький і українська гравюра»

(1976, с.77), згадуючи про використання Левицьким у своїй роботі взірців інших майстрів, зазначає, що це було на той час явищем природнім. Біблія Піскатора була популярним іконографічним джерелом для художників багатьох країн Європи, в тому числі й українських; Степовик Д. В. Українська графіка 16–18 століття. – К., Наук. думка, – 1982 – С. 120–132. Оглядаючи збірку західноєвропейських гравюр, за якими навчали учнів Лаврської малярні, Д. Степовик вбачає прагнення наблизитись до найновітніших європейських тенденцій; П. Жолтовський (Український живопис XVII–XVIII ст. – К., 1978. – С. 106) зазначає, що творче переосмислення взірців західноєвропейських естампів дозволило створювати на цій іконографічній основі оригінальні твори національного живопису.

2. Див. опис альбому гравюр [11] на сторінці 2 цього тексту.

3. Истомин М. П. Обучение иконописи в Киево-Печерской лавре в XVIII в. // Искусство и художественная промышленность. – 1901. – № 10. – С. 291–310; Федор Титов. Типография Киево-Печерской лавры: Исторический очерк (1606–1616–1916 г.). – Киев. Типография Киево-Печерской лавры. – 1916. – С. 495; Петров Н. И. Южно-русские иконы // Искусство в Южной России. Живопись, графика, художественная печать. – 1913. – № 11–12. – С. 459–505. – С. 494.

4. Зокрема: Жолтовський П. М. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні. – К., 1982 – С. 9; Кондратюк А. Ю. Першовзірці та аналоги композицій стінопису Троїцької церкви Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: Зб. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 12. – С. 60–71; Шевчук В. 3 методики виховання художників у малярні Києво-Печерської лаври першої половини XVIII століття: Дипломна робота. – НАОМА. – К. – 1998. – С. 47.

5. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. 1918 – 1941. – К., НБУВ. – 1998.

6. Систематический каталог библиотеки Киево-Печерской Лавры. Т. 1, 2. – Киев.: Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1908, 1912 – Т.2.

7. Степовик Д. В. Українська графіка 16–18 століття. – К.: Наук. думка, 1982.

8. Жолтовський П. М. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні. – К., 1982.

9. Попов П. Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926. – С. 109. Автор згадує його з приводу гравюри Антонія Тарасевича (арк.13).; Попов П. Матеріали до словника українських граверів. Додаток I. – К., 1927.

10. Про це свідчить переписка 174 року між Бергером Шліонским і Києво-Печерською лаврою. У справі йдеться про книжки латинські (три скрині), замовлені отцем Архімандритом Києво-Печерської лаври Іларіоном, по реєстру, із Шльонська у «отцов Эзуитов», через кореспонденцію пана Іоанна Равича, Магістрата Київського. Книжки замовлено «для всегдашна великіє нашой лаври потреби» та для поповнення «библиотеки которая в 1718-м году совсемь сгорела». Див.: ЦДІАУ.– Ф. 128, 1 маловажливі, спр. 10, на 10 аркушах.

11. Зокрема, це відзначають Петров М. І. у своїй праці «Южнорусские иконы» (Искусство в Южной России . Живопись, графика, художественная печать. – 1913. – № 11–12. – С. 459–505 – С. 494), та Істомін М. П., у доповіді «Фрески 17-18 века...» на XI Археологічному з'їзді в Києві 1899 року (Кузьмін Е. XI Археологический съезд в Кіеве // Искусство и художественная промышленность. – 1899. – № 10. – С. 293–310 – С. 293).

12. Biblia. Det er Den gantske Heilige Scriffte paa Danske idien offur-Seet oc Prentet effter vor allernaadigste herris oc Kongis K. Christian den IV Befaling. Kiobenhaffn. Anno Domini 1633р. Див.: НБУВ, відділ історичних колекцій – XIX-57. Інші номери вписані в альбом – XX-12, № 23.

13. Інститут рукопису НБУВ. – Ф. 229.

14. Разныя священные изображения, красками и тушью на 40, 45 и на 20 лист. Див.: НБУВ, відділ історичних колекцій XIX-64. Альбом гравюр без вихідного аркуша (на 45 арк.). Інші номери вписані в альбом – № 11, XX-38, XIX-11. Два зшитки з трьох зазначених (на 40 арк. і на 20 арк.) зберігаються в Інституті рукопису.

15. Саме до цього року Ієромонах Феоктист був начальником Києво-лаврської малярні. 1744 року начальником малярні став Алімпій (Ф. 128, 1 заг., спр. 135, арк. 2.).

16. Раскрашенныя изображения на 21 листе. Альбом гравюр без вихідного аркуша. Див.: НБУВ, відділ історичних колекцій XIX-102. Інші номери вписані в альбом – XX-49, № 11.

17. Альбом вклеєних гравюр № 43 (Інститут рукопису, Ф. 229) містить невеличку гравюру, яка повторює центральну частину із зображенням ангела першої із згаданих серії гравюр.

18. Historischer Bilder Bibel. Theil I-V... und in Kupffer gestochen von Ioann Ulrich Krausen. In Augsburg Anno MDCCV (1705). В колекції є два екземпляри цього видання – XIX-56/XX-7, XIX-56/XX-8. Див.: НБУВ, відділ історичних колекцій XIX-56/XX-8. Інші номери вписані в альбом – XX-8, № 10, № 24/IV.

19. Восвятоя великой цркви Печеской, Имееть бити Бжественій Престоль сребропозлащєній нанем же. Первій верхній блять весь Глад кій, штихованій подчарно, накоторомъ изобра"женіє антїминсь или Положеніє Господне во Гробъ апорогамъ престола чєтири Евглисти в корпедиментах вторій переднія блять. весь чєканій изображенія Таинной вечеры Господней і: с надписаніємъ аще угодно будетъ. / сіє творите. в мое воспоминаніє. Лука глава 99 стихъ 19, Третій поправую сторону блять Весь тако же чєканій изображеніє умовенія ногъ Учениковъ Хствихъ, с надписаніємъ, образъ даль вамъ, Іоанъ Глава 13, стих. «15» Четвертій полевую сторону блять чєканній, Молєніє Хрство во вертограде, снадписаніємъ а вва отче вся возможна тебе, Марко глава 14 стих. 36, Пятій от горняго седалища блять чєканнія На нем же изображеніє перваго Евглія Хрствїхъ Страстей, снадписаніємъ, нине прославися синь Человеческій, Іоанъ глав. 13. стих 31, или вдвохъ корпедиментахъ, в єдномъ приношеніє Жертвы Ноемъ попотопе в другомъ Авраамъ приносить јисаака сина: своего на жертву.

20. ЦДІАУ. – Ф.128, опис 1, заг. спр. № 104, арк. 4.

21. Фрагменти оправи престолу, знайдєні в руїнах Успенського собору, зберігаються у фондах Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

22. Serenissimorum Austriae ducum, archiducum, regum, imperatorum genealogia, a Rudolpho I, Habsburgensi Gaesare, ad Ferdinandum II Rom. imp. semper Augustum, &c. Ari incisa a Wolfgango Kiliano, Eiconographo Augustano. Augustae Vindelicorum. ANNO SINE LABE PARTUS, MDCXXIII (1623). Див.: НБУВ, відділ історичних колекцій XIX-106. Інші номери вписані в книгу – № 8431, XX-54, №11. Згадуючи книгу генеалогії князів австрійських, з портрєтами, гравїюваними на міді Вольфгангом Кіліано в Аугсбургу, М. Істомін також наводить висновок, до якого, шляхом аналізу манєри в гравюрах братів Тарасовичів, прийшов В. Стасов, а саме, що найімовірніше вони навчались саме у братів Кіліано, які, свого часу, були найвидатнішими представниками Аугсбурзької школи гравєрів XVII столїття (Истомин М.П. Обучение иконописи в Киево-Печерской лавре в XVIII в. // Искусство и художественная промышленность . – 1901. – № 10. – С. 291–310. – С. 293).

23. Сія книга... собственная есть отца Антонія Тарасевича Намєсника Печер: легованая посмерти его до церкви Богоматерней, с: Обитєли Кїєвопечерскїя, Которуя всякъ ради

потребі своя должень брати себе Заблагословеніємъ на время. Ащеже кто дерзнетъ безъ ведомости и Благословення старшихъ изъ взявши неотдати, или у себе затаити, такові непременно подлежати иматі вечно божія неблагословенія, и анафеме.

24. Premier... Pract... de Geo... (частину титульного аркушу втрачено. – Ш.Г.) / Perspective S. Partie de Ioan Vredem Vriese. Augmentee et Corrigee en divers endroits par Samuel Marolois 1615 / Les cinqrangse larchitecture, a scavoir: tvscane, doriqve, ioniqve, corinthiaqve, et compose, avec l'instrvction fondamentale, faite par Henricus Hondius. A Amstredam, M.D.C.XX. (1620). / Fortification ou Architecture militaire tant offensive que defensive, Suputee et designee par Samuel Marolois 1615 Hagae Comitit ex officina Henr Hondi. Див.: НБУВ, Відділ історичних колекцій XIX-44. Інші номери вписані в книгу – XX-110, XIII / № 20.

25. Diversa animelia quadrupedia ad vivum delineata a Iacobo Cupio atgue aeri insculpta a R. Persym. Jam vero in lucem edita per Nicolaum Ioannis Vißcherum. Anno 1641. Див.: НБУВ, Відділ історичних колекцій XIX-94. Інші номери вписані в книгу – № 19, 17, XX-36.

26. Священныя изображения и школа рисования съ наклеенными рисунками на 66 листах. Див.: НБУВ, відділ історичних колекцій XIX-66.

27. Истомин М. П. Обучение иконописи в Киево-Печерской лавре в XVIII в. // Искусство и художественная промышленность. – 1901. – № 10. – С. 291–310.

28. Sacra Scriptura loquens in imaginibus. Die Durch Bildnussen redende Beilige Schrifft Alt und Neuen Testaments ... Mit Kömis. Kanserlicher Majestät allergnädigst ertheilten Privilegio neu herborgebracht Von Christoph Weigel Kunsthändlern in Nürnberg / Historia von Jesu Christi... Christoph Weigel Kupfferstecherin Xugsburg. Anno. M. D. C. XCV. Див.: НБУВ, відділ історичних колекцій XIX-79. Інші номери вписані в книгу – № 45, XX-10.

29. Альбом виньетъ, священних изображений и других рисунков типографии Киево-Печерской лавры на 77 листах. Див.: НБУВ, від. істор. кол. XIX-52.

30. Ф. Титов. Типография Киево-Печерской лавры. Исторический очерк. (1606–1616–1916 г.). – Киев: Типография Киево-Печерской лавры, 1916.